

کۆزا پەندان ژ شار و کوندان

(پەند و شیرەت و ئیدیەمیڤ کوردەواریی)

سهنتهري زاخو بو فهكولتيني كوردی

پهرتوك
كوزا پهندان ژشار و گوندان
(پهند و شيرت و ئيديه مين
كورد هوارين)

كۆمكرن و
شروقه كرن
محمد مه لاخليل مشهختي

پيداچوون و
ئاماده كرن
د. كامهران ئيبراهيم مشهختي

چاپ
چاپا ئيكي 2024

ديزايين
رمزيه خليلي احمد
ديار عبدالله

پيداچوونا ديزاينس و
بهريگ
واره پيل عهبدوولباقي

ISBN
9 78 9922 661 20 9

ژمارا سپاردن
D - / 2423 / 24

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سهنتهري زاخو بو فهكولتيني كوردی

© مافق چاپين ين پاراستيه بو
سهنتهري زاخو بو فهكولتيني كوردی

✉ zcks@uoz.edu.krd ☎ +964 (0) 751 536 1550
📍 Iraq-Kurdistan Region, Zakho- University of Zakho

كۆزا پەندان ژ شار و گوندان (پەند و شيرەت و ئيدىيەمىن كوردەوارىي)

كۆمكرن و شرۆڤەكرن
محمد مەلاخەئىل مشەختى

پىداچوون و ئامادەكرن
د . كامەران ئىبراھىم مشەختى

پیشہ کی

ئەم دىشىن تەقاي رۇشنىبىرىيا باب و باپىران د چوارچووقى كەلەپووریدا پۇلین بکەين . ئەق كەلەپوورە ب خۇزى ل سەر چەند لق و جۇران دەيتەدابهشكرن، ھەر ژ كەلەپوورى ماددى كو جلوبەرگ و ئالاق و كەلوپەلین بەرى ب خۇقە دگريت، ھەتا دگەھیتە ئەتنوگرافىيى كو برىتییە ژ دابونەرىتین ھەر مللەتەكى . دناق ئەقان جۇر و لقاندا، فۇلكلۇر ئانكو ئەو ئەدەبى سەرزارىى ژ باب و باپىران گەھشتییە مە، بەشەكى مەزن ژ كەلەپوورى مللەتى كورد پىك دەينیت، ھەتا ئەوى رادەى كو دىشىن بیژین كىم مللەت ھەنە مینا كوردان خودان سامانەكى فلكلۇرىيى وەسا مەزن و بەرفرەھ بن؛ ھەر ژ بەر ئەقى چەندى گرنگیدانا بەردەوام و قەكۆلین و دویچوونا ھویر د ئەقى بیاقیدا فەرە و دىیتە ئەگەرى پاراستن و بەرجستەكرنا دەولەمەندترین قوناغا ئەدەبیاتا مللەتى كورد .

دیارە كو ئەدەبى فۇلكلۇرى ب خۇزى چەندین جۇر ئانكو ژانرىن ئەدەبى ب خۇقە دگريت كو ھەر ئىك ژ ئەوان خودان ساخلەت و تاییەتمەندىن خۇنە، ئىك ژ ئەقان جۇران ژى، گۆتئین مەزنان ئانكو پەندین پىشىنان .

گۆتئین مەزنان ب تنى خودان بەیەكى ئەدەبى و ھونەرى نینن، بەلكو رەنگشەدانا ژمارەكا زیدە ژ دابونەرىت و بیروباومر و ھزر و بۇچوونین بەرىنە، ئەوما كەرەستەيكى باشن بۇ قەكۆلینن سۆسیؤلۇزى و سايكۆلۇزى، تەنانەت گەلەك جارارن ئامازەیین مېژوویى ژى د ئەوان گۆتئاندا بەرجەستە دبن، ئانكو ب دەربىنەكا دى خواندن و كۆمكرن و پاراستنا ئەوان ب تنى ئەركى بسپۆرىن بواری ئەدەبى و ئەدەبۇستان نینەن بەلكو دقیت وەكو بەشەك ژ رۇشنىبىرىيا نەتەوہیى و نىشتیمانى سەردەرى ل گەل بەیتەكرن .

ژمارەكا زۇر ژ نقىسەر و قەكۆلەر و ھەژىكەرین فۇلكلۇرى كوردى، ھەولا كۆمكرن و پاراستنا گۆتئین مەزنان داینە . ھندەك ژ ئەوان ب تنى گۆتن كۆمكرینە، لى ھندەكین دى ھەولداينە گۆتئین كۆمكرى شروققەبکەن و نارمانج و مەبەستین ئەوان بەنە دیاركرن، جارنا ژى ل دویش رەھ و ریشالین گۆتنى

چووينه، وباسى ئەوان سەرھاتى يان چىرۆكان كرىنە كو بووينە ھېقىنى ھندەك ژ
گۆتئىن مەزنان.

ھەبوونا ئەقان خەباتان و بەردەوامبوونا ئەوان دىتە ئەگەر گەلەك جارن
دىاردەميا دووبارەبوونا پەندان بەيتەدىتەن و د ئەنجامدا ھندەك كەس بېژن ئىدى
چونكە فلان نىسەرى ئەق گۆتەنە د بەرھەمى خۇدا توومار كرىنە؛ پىدقى ناكەت
جارەكا دى د بەرھەمىن نويدا بەيتە دووبارەكرن، لى ب دىتتا مە ئەقە بۆچوونەكا
ھەلەيە، چونكە مللەتى كورد مللەتەكى فرەدىالىكتە و تەنانەت ھەر دىالىكتەكى
ژى گۆقەرىن خۇ ھەنە، لەوما چىدبىت ھەر گۆتەنەك ب چەندىن ئاوايىن جودا
بەيتەگۆتن. ھەر ئەق جىاوازيبە ژى ل باشەرۇژى دى بىتە كەرسەتەكى گىرنگ بۆ
قەكۆلىنەن زمانى و زارناسى، تەنانەت چىدبىت گەلەك جارن د مېژوويا زمانى و
ئىتۆمۆلۆزيايىدا ژى مفا ژ ئەقان جىاوازيبان بەيتە وەرگرتن.

ئەق بەرھەمە ژى ھەولەكە ژ ھەولەن بەردەوامىن نىسەر و رۇشنىبىرىن
كوردان ژ بۆ پاراستن و بەرجستەكرنا پەند و گۆتئىن مەزنان. نىسەرى ئەقى
بەرھەمى (مەھمەد مەلاخەلىل مشەختى) يە كو ژى ئەوى نىزىكى ھەشتى و
حەفت سالانە. بۆ ماوويەكى درىژ مژىلى كۆمكرنا گۆتئىن مەزنان بوويە. ھای ل
ھەر گۆتەنەكا مەزنان بووبىت يان كەفتبىتە بەر چاقىن وى، دەملدەست ل دەق خۇ
نىسىيە و ل دويف شىان و تىگەھشتنا خۇ شرۇقەكرنەك دايە ئەوى گۆتنى. ب
ئەقى ئاوايى ل گەل بوورىنا دەمى ژمارەكا زۆر ژ گۆتنان ل دەق خۇ كۆمكرىنە و
پاشى ل دويف ئەلضوبىيا كوردى رىزكرىنە و ل ژىر ناقى (كۆزا پەندان ژ شارو
گوندان) پىشكىشى پەرتووكخانەيا كوردى كرىيە.

دەمى ئەق بەرھەمە گەھشتىيە بەر دەستى مە؛ بەرى ھەر تىشتەكى ئەو
ئارىشەيا د پىرانييا بەرھەمىن تايبەت ب گۆتئىن مەزناندا ھەيە، كەفتە بەرچاقىن
مە، ئەو ژى تىكەلكرنا پەند و شىرەت و ئىدىيەم و جارنا چىرۆكىن فۆلكلورى بوو.
دىارە كو پىرانييا خەباتكارىن بوارى فۆلكلورى، دەمى ھەولا كۆمكرنا گۆتئىن

مهزنان داینه، هەر تشتی کو کهفتبیته بهر دهستی ئەوان، ل ژیر ناڤی گۆتین مهزنان یان پهندی پشینان خستینه ناڤ بهرهمی خودا. هەر ئەڤ چهنده بوو ئەگەر کو ئەم گۆهرینه کی بیخینه نافونیشانی بهرهمی، ئەو زی زیده کرنا دمپرینا (پهند و ئیدیهم و شیرهتین کوردهواری) یه. هەر وهسا مه ئەو چیرۆک و سهراهاتین کو چ پهیوهندی ب پهندانقه نهبوو ژ ناڤ بهرهمی دمرخستن.

نخیسهر خودان سهریوره کا دریژه و بو ماوهیه کی زور د ناڤ جشاک کوردهواریدا ژیايه، لی ئەوی ژی مینا بابی خو، واته هوزانقانی ناقدار (مهلاخه لیل مشهختی) خو ب دهقه ره کا دیار کریشه گرینه دایه، به لکو سهردمیری ل گهل هوزین جودا جودایین دهقه ری کرییه و دنه جامدا جیاوازی و جوراوجوری د ئەوان گۆتین کو ئەوی کۆمکرینه، دهینه دیتن. هەر وهسا چیدبیت گه له ک ژ گۆتین کو ئەوی هیناين لگهل شیوازی بهر به لاقی گۆتین وه که ههڤ نه بن و گه له ک کهس بیژن ئەڤ گۆتنه ب ئەڤی رهنگی نینه، ئانکو خه له ته، لی فهره بیژین ئەڤ چهنده پرانییا جارائن په یوهسته ب ژیدمیری گۆتین، ئانکو ئەوی چهوا های لی بوویه وهما نخیسیه. هەر وهسا چیدبیت ل دهمی خواندنا شرۆڤه کرن و رۆهنقه کرنین نخیسهری گه له ک بیژن ئەڤ گۆتنه بو ئەڤی مه بهستی ناهیته بکارهینان، لی ژلایه کی شه چیدبیت هه می گۆتن ل هه می جهان بو هه مان مه بهست نه هینه بکارهینان و ژلایه کی دیشه ژی گه له ک گۆتن فرمه بههستن و ل دویڤ کاودانین گۆتین دهینه بکارهینان، لهوما سنووردار کرنا مه بهست و ئارمانجا ئەوان کاره کی رهوا نینه. ژیلی ئەڤی چهندی جارنا چیدبیت رۆهنقه کرنین نخیسهری د ئاستی پیدفیدا نه بن یان ته نانهت رۆهن نه بن؛ ئەڤه ژی ب تنی تاییه ته ندیا ئەڤی بهرهمی نینه، به لکو د پرانییا بهرهمین په یوهست ب گۆتین مهزنانقه، ئەڤ چهنده دهیته دیتن.

ل قیری خاله کا دیاا گرنگ سه بارهت ب ژیدمیری ئەڤان گۆتنان هه یه، ئەو ژی زاره کی بوون و نخیسیه کی بوونا ئەوانه. ئەری نخیسهری ب تنی پشتبهستن ل

سەر ژىدمەرىن زارەكى كىرىيە ۋە ھەر تىشتى گۈھلىيۈۈيە نىسسىيە، يان ھىندەك گۈتن ژى بەرھەمى خۋاندنا ئەۋى بۇ پەرتووك ۋ گۇقار ۋ رۇژنامانە. كەسەك كو بەردەوام مژۈيلى خۋاندنا بەرھەمىن كوردى بيت، جارنا دى پەندان ژى بىبىت. ل قىرى چىدبىت ئەۋ پەندە د بىردانكا ئەۋيدا مابن ۋ بۇ بەرھەمى ئەۋى ھاتبەنە قەگۈھاستن ، لى ل گەل ھىندى ژى پىرانىيا گۈتنان بەرھەمى كارەكى مەيدانى ۋ دويشچوونا نىسسىيەرى ب خۇنە.

ھىشىيا مە ئەۋە كو ئەق بەرھەمە ژى مينا ھەمى بەرھەمىن دىيىن پەيوەست ب كۆمكرن ۋ پاراستنا فۇلكلۇرى خزمەتەكا ھەژى پىشكىشى ئەدەبىياتا كوردى بىكەت ۋ پىنگاقەك بيت بۇ پاراستن ۋ گىرنگىدانەكا زىدەتر ب ئەدەبىياتا سەرزارىيا مللەتى كورد كو رەنگشەدانا رۇشنىبىرى ۋ ھونەرى باب ۋ باپىرانە. بى گومان ئەق بەرھەمە قالا نىنە ژ كىماسىيان ۋ پىدقى دويشچوون ۋ راستقەكرنانە، ئەۋما ھىشىيا مە ئەۋە كو ھەر كەسى شارەزايى ۋ بسپۇرى د ئەقى بوارىدا ھەبىت، ب تىبىنى ۋ رىنمايىن خۇ ھەۋلا دەۋلەمەندىكرنا ئەقى بەرھەمى بىدەت ۋ مە ژ ئامۇژكارىيىن خۇ بى بەش نەكەت.

د . كامەران ئىبراھىم مشەختى